

УДК 7.072.5(477.85)”19”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-2-23>**Ірина МІЩЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-3525-5885

кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва
(Київ, Україна) irynart@ukr.net**ПОРТРЕТ У ТВОРЧОСТІ ЄВЗЕБІЯ ЛІПЕЦЬКОГО (1889–1970):
ДОСВІД АТРИБУЦІЇ**

Дослідження присвячене особливостям підтвердження авторства окремих творів з портретного доробку чернівецького графіка і живописця Євзебія Ліпецького (1889–1970), що є важливим компонентом об'єктивної історії мистецтва України. Застосовано історіографічний та біографічний підходи для розв'язання проблеми ідентифікації творів, а також метод візуального спостереження й порівняння. За основу взято мистецтвознавчий аналіз, задля визначення стилістичних рис робіт, широко використовувався історико-краєзнавчий матеріал. У дослідженні аналізується побутування мистецького твору, його історична самотність та ідентифікація стосовно творчості Євзебія Ліпецького загалом, введено в науковий обіг нові атрибуції робіт художника.

У публікації окреслена процедура визначення авторства і нової атрибуції творів мистецтва з колекції Чернівецького художнього музею, адже на сьогодні така діяльність є однією з важливих проблем мистецтвознавчого дослідження. Ідентифіковано притаманні роботам Є. Ліпецького стилістичні риси, що потребувало аналізу значної кількості графічних творів та біографічних відомостей про художника. Особлива увага була зосереджена на характерних зразках портретної графіки відомого буковинського митця, котрі демонструють його майстерність. Встановлено, що зображені художником промовисті деталі на портреті можуть стати «ключем» до віднайдення значного масиву інформації, допомогти в інтерпретації роботи, яка завдяки широкому історичному контексту перетворюється з приватної меморіальної пам'ятки на суспільно-значимий твір у мистецтві краю.

В результаті здійсненого аналізу графічних робіт було доведено, що авторство «Портрету хлопчика», «Портрету Корнелія Дзержика» належить Євзебію Ліпецькому, попри те, що вони були підписані іншим художником та помилково вважалися творами К. Дзержика, як і було зазначено в інвентарних книгах музею та літературі з історії українського мистецтва. Визначено також дату виконання «Портрету хлопчика» – 1910-ті рр.

Вдалося встановити й ім'я жінки, зображеної у «Портреті жінки у труні» 1922 р., який виявився портретом матері Є. Ліпецького Глікерії Ліпецької (Козак).

Ключові слова: образотворче мистецтво; живопис; атрибуція твору; портретна графіка, Буковина.

Iryna MISHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-3525-5885

Candidate of Art History, Associate Professor,
Professor at the Department of Art Examination
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) irynart@ukr.net**PORTRAIT IN THE WORK OF EUSEBIJ LIPETSKIJ (1889–1970):
THE EXPERIENCE OF ATTRIBUTION**

This study is devoted to the peculiarities of confirming the authorship of individual works from the portrait work of the Chernivtsi graphic artist and painter Eusebij Lipetskij (1889–1970); this is an important component of the authentic art history of Ukraine. Historiographical and biographical approaches to the identification and analysis of the works, as well as the method of visual examination and comparison, are applied. The art historical analysis was taken as the basis, historical and local history material was widely used to determine the stylistic features of the works. This research analyzes topics related to the life of the work of art, its historical identity and identification in relation to the work of Eusebij Lipetskij in general; new attributions of the artist's works are introduced into scientific circulation.

This publication outlines the procedure for determining the authorship and new attribution of works of art from the collection of the Chernivtsi Art Museum, because today such activity is one of the important problems of art historical research. The stylistic features inherent in the works of E. Lipetskij were identified, which required the analysis of a significant number of graphic works and biographical information about the artist. Special attention was focused on typical examples of portrait graphics of the famous Bukovyna artist, which demonstrate his skill. It has been established that the expressive details depicted by the artist in the portrait can become the “key” to finding a significant mass of

information, help in the interpretation of the work, which, thanks to the broad historical context, turns from a private memorial monument into a socially significant work in the art of the region. As a result of the analysis of the graphic works, it was proved that the authorship of "Portrait of a Boy" and "Portrait of Cornelius Dzerzhik" belongs to Eusebij Lipetskij, despite the fact that they were signed by another artist and were mistakenly considered to be the works of C. Dzerzhik, as was indicated in the inventory books of the museum and literature on the history of Ukrainian art. The date of execution of "Portrait of a Boy" was also determined – 1910s.

It was also possible to establish the name of the woman depicted in "Portrait of a Woman in a Coffin" of 1922, which turned out to be a portrait of Lipetskij's mother Glykeria Lipetska (Kozak).

Key words: *fine art; painting; attribution of the work; portrait graphics, Bukovyna.*

Постановка проблеми. Мистецька постать чернівчанина Євзебія Ліпецького (1889–1970) увійшла до історії українського образотворчого мистецтва як приклад синергії таланту живописця та графіка, театрального художника, педагога та реставратора. Однак особлива роль у творчому доробку Є. Ліпецького відведена портретному жанру. Йому належить авторство численних портретів історичних осіб, українських письменників і сучасних для нього діячів культури й мистецтва. Серед них – портрети літераторів (Ольги Кобилянської, Юрія Федьковича, Лесі Українки, Тараса Шевченка), значимих для історії Буковини постатей – Лук'яна Кобилиці та інших. Проте не завжди вдається ідентифікувати зображених Є. Ліпецьким людей, оскільки в переліках експонатів чернівецьких виставок 1910–1930-х рр. часто зазначені тільки ініціали тих, кого він малював. Імовірно, значна частина портретів була виконана на замовлення, адже в каталогах майже всі вони позначені як такі, що не продаються. Тож встановлення імен змальованих художником осіб ще потребує ґрунтовного вивчення як самих творів, так і різноманітних архівних даних. Однією з важливих проблем мистецтвознавчого дослідження на сьогодні є атрибуція творів, зокрема, портретної графіки зі збірки Чернівецького художнього музею (ЧХМ). При цьому особлива увага має бути приділена деталям роботи як важливому змістовому елементу, що нерідко визначає не тільки мистецтвознавчу інтерпретацію твору, а й ефективність атрибуції загалом.

Аналіз попередніх досліджень. Методологію специфічної діяльності з атрибуції мистецьких творів та вивчення причин виникнення фальсифікованих робіт викладено у статті О. Федорука (Федорчук, 2023: 270–277). У працях науковців можна віднайти також приклади мистецтвознавчого вивчення й атрибуції окремих портретних творів (Орлик, Андріанова, Біскулова, Форманюк, 2017: 471–477).

Відомості про певний історичний період та діяльність самого Євзебія Ліпецького доступна у низці публікацій здебільшого першої половини ХХ ст., серед яких буковинські часописи

та видані у Чернівцях «Альбом артистів «Драматичної Секції при т-ві Буковинський Кобзар» (Альбом ..., 1936: 12–13), «Ілюстрована хроніка товариства "Український Народний Дім" у Чернівцях. 1884–1934» М. Гараса та О. Купчанка (Гарас, Купчанко, 1934), «Album von Czernowitz» («Альбом Чернівців») І. Гроніха (Gronich, 1925) та пізніші праці: видрукувані за кордоном «Буковина: її минуле і сучасне» Д. Квітковського, Т. Бриндзана та А. Жуковського (Квітковський, Бриндзан, Жуковський, 1956), «Спомин про УАК "Запороже"» в Чернівцях. Українське академічне козацтво «Запороже» В. Одинського (Одинський, 1970) та ін. Слід зазначити про те, що згадані публікації не розкривають повністю біографічні дані та творчий доробок художника, тож важливими є також документи з державних і приватних архівів, що допомагають зрозуміти історичний контекст як життя самого художника, так і змісту його творів (Справа ..., 1932–1933: 26–27).

Метою статті є ідентифікація та атрибуція творів портретної графіки, зокрема, визначення їхнього авторства та, за можливості, імен зображених осіб, у творчості Євзебія Ліпецького, введення цих відомостей до наукового обігу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження процесу розвитку українського мистецтва, особливо у його регіональних проявах, до сьогодні має суттєві прогалини, що стосуються, передовсім, мистецького доробку багатьох авторів початку та першої половини ХХ ст. Однією з таких постатей є Євзебій Ліпецький (1889–1970) – талановитий буковинський графік та живописець, педагог, театральный художник і реставратор, який у 1918–1940 рр. працював у Чернівцях.

На жаль, через виїзд художника після приходу радянської влади у 1940 р. за кордон, було заборонено не тільки експонувати його твори, а й згадувати мистця. Це призвело до того, що у колекціях українських музеїв (зокрема, Чернівецького художнього музею, Чернівецького краєзнавчого музею) є тільки лічені твори Є. Ліпецького, які, подекуди, потрапили туди із фальсифікованими даними, що й стало поштовхом до вивчення робіт та їхньої атрибуції.

Слід зазначити, що у доробку художника особлива роль була відведена портретному жанру. Так, Є. Ліпецькому належить авторство численних портретів сучасних йому діячів культури і мистецтва України, зокрема, письменників і поетів (Юрія Федьковича, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Тараса Шевченка, Еліазара Штейнбарга), чернівецького актора Івана Дутки, відомих історичних осіб (гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи, депутата Австрійського сейму і народного ватажка Лук'яна Кобилиці та ін.), Відомо, що портрети Т. Шевченка, Б. Хмельницького та І. Мазепи Ліпецький зробив у 1920 р. на замовлення Надзвичайної Дипломатичної місії УНР в Бухаресті, про що повідомляє у своєму дописі І. Піддубний (Піддубний, 2000: 475). Портретні твори мистця виконані у різноманітних техніках, серед них є картини олією, аквареллю, рисунки пастеллю та олівцем, а стилістичною відмінністю його робіт є гармонійне поєднання засад академічної школи рисунку, який він студіював у Баварській королівській академії мистецтва та у приватних рисувальних школах Мюнхена, та рис модерну. Друковані та архівні джерела, де репродуковані окремі портрети Є. Ліпецького, переконливо доводять, що він вправно відтворював риси характеру зображених ним людей через зовнішність портретованих, попри те, що значна кількість відомих на сьогодні робіт вирізняється підкресленою емоційною стриманістю, а часом і аристократичністю образу. Цілком можливо, що саме така манера виконання зробила Є. Ліпецького відомим у Чернівцях портретистом, хоча в цей час там не бракувало талановитих і популярних серед публіки та арткритиків художників з цілковито іншими мистецькими уподобаннями, які видавалися більш сучасними.

Ця ж точність у відбитті індивідуальних особливостей змальованих осіб властива і зображенням буковинських живописців: Пауля Верони, Ісидори Константинович-Хайн, Володимира Загороднікова (1935), що відомі нині лише тому, що були розміщені у газеті «Czernowitzer Deutsche Tagespost» від 20 березня 1938 р. Подібні знахідки видаються особливо цінними, адже місцезнаходження більшості портретів авторства Є. Ліпецького на сьогодні є невідомим. Тож тим важливішим є повернення до його мистецького спадку робіт, помилково зарахованих до творчості інших художників (атрибуції було виконано авторкою цієї статті).

Під час перебування в Мюнхені у 1910-х рр. Є. Ліпецьким було виконано «Портрет хлопчика» (нині знаходиться у збірці Чернівецького худож-

нього музею), який довгий час вважався твором чернівецького художника Корнелія Держика, виконаним у 1943 р. Саме такий підпис та датування були на портреті, тож згодом ці відомості було повторено і в інвентарних описах. Проте співставлення творів К. Держика, котрий найчастіше звертався до зображення композицій побутового жанру та (після 1944 р.) колгоспної тематики, як і те, що роботи цього художника вирізняються невибагливістю композиційних рішень та колірної гами, недосконалістю рисунку тощо, з високим професійним рівнем виконання графічного твору, змусили сумніватися в його авторстві. Тож було розпочато прискіпливе дослідження твору, зокрема, із застосуванням технологічних засобів, здійснено стилістичний аналіз інших графічних аркушів, що належали Є. Ліпецькому, вивчено документальні джерела (Альбом ..., 1936: 12–13).

Серед робіт, обраних для порівняння, був і портрет «Дівчина в ліловому» (1919) з колекції ЧХМ. Обидва зображення виконані пастеллю та олівцями на папері, вписані в овал, що підкреслює камерний характер портретів (такий формат загалом часто зустрічається у доробку цього автора), близькі вони і за розміром (612x498 мм і 610x470 мм). На обох аркушах подані погрудні зображення портретованих у $\frac{3}{4}$ вліво, до мінімуму зведено деталі. Натомість роботи вирізняються вишуканістю лінійного рисунку, майстерним, майже прозорим штрихуванням, коли пастель та олівець ледь торкаються паперу, відтворюючи найтонші градації світла й тіні, подібністю колірного вирішення. Схожість стилістичних ознак обох творів дозволила припустити, що авторство «Портрету хлопчика» також належить Є. Ліпецькому (рис. 1).

Додатковим підтвердженням цього стала фотографія з особистого архіву художника часів його навчання у Мюнхенській академії мистецтв. На ній серед інших робіт у кімнаті мистця, яка водночас була і його майстернею, знаходився згаданий портрет. Фотографування підпису К. Держика в інфрачервоному світлі дозволило виявити рештки стертого напису, який можна було ідентифікувати як авторський підпис Є. Ліпецького. Сукупність даних мистецтвознавчого візуального обстеження, документального та технологічного дослідження дозволила атрибутувати роботу і повернути її авторство Є. Ліпецькому, визначити й час виконання портрета, змінивши його з 1943 р. на 1910-ті рр. (до 1914 р.), адже після початку Першої світової війни художник став вояком австрійської армії та змушений був перервати навчання і виїхати з Мюнхена.

Рис. 1. Є. Ліпецький. Портрет хлопчика. 1910-ті

З часом було атрибутовано і виконаний олівцем портрет К. Держика (1925), довгий час відомим як «Автопортрет» останнього (саме під такою назвою робота була записана в інвентарних книгах музею). Сьогодні можна стверджувати, що й ця робота належить Є. Ліпецькому, хоча, як і попередня, була підписана К. Держиком. Визначити справжнього автора тут допомогло дослідження підпису Держика в інфрачервоному світлі, яке виявило наявність під ним залишків виконаного латиною підпису Є. Ліпецького. Цікаво, що й більш ранній підпис К. Держика також було зроблено латиною, а згодом змінено на кириличний. Щодо датування портрету, то він справді міг бути виконаним у 1920-х рр., оскільки на той час К. Держик працював викладачем або асистентом у приватній школі малювання і графіки, засно-

ваній Є. Ліпецьким та розташованій у будинку Українського Народного дому в Чернівцях. Стилістично «Портрет К. Держика», попри різницю в матеріалі виконання, дещо нагадував створений у 1915–1918 рр. акварельний автопортрет художника, в якому він зобразив себе в австрійській військовій формі (Квітковський, Бриндзан & Жуковський, 1956).

Ще однією роботою, яка була атрибутована, став рисунок олівцем, що зображує жінку в труні. Ця робота надійшла до Чернівецького художнього музею у дуже пошкодженому стані, з численними й значними розривами по краях. На аркуші наявний підпис художника та дата, проте невідомо було, хто зображений на цьому посмертному портреті. Надзвичайна зовнішня подібність жінки та самого Є. Ліпецького дозволила припустити, що це може бути родичка художника, зокрема, його мати. На жаль, її фотографії не збереглися. Проте аналіз архівних даних допоміг встановити дату смерті Глікерії Ліпецької (уродженої Козак) – 10 листопада 1922 р. Згодом, у 1999 р., ці дані було підтверджено написом на надгробку, віднайденому авторкою атрибуції на закинутому цвинтарі у с. Вербівці Заставнівського району Чернівецької області. Зазначена там дата смерті матері збігалася з датою, наявною на рисунку. Окрім того, на аркуші збереглися підписи кількох церковних служителів. Оскільки Г. Ліпецька була донькою і вдовою священика, такі підписи могли засвідчувати присутність інших священнослужителів на похороні матері мистця. Таким чином, зібрані дані дали змогу визначити, що ця робота була посмертним портретом Глікерії Ліпецької – матері художника (Орлик, Андріанова, Біскулова & Форманюк, 2017: 471–477).

Рис. 2. Є. Ліпецький. Портрет дружини. 1910

Рис. 3. Є. Ліпецький. Портрет О. Кобилянської. 1922

На сьогодні, творчі здобутки Є. Ліпецького найповніше репрезентовані у Чернівецькому художньому музеї. Саме тут зберігаються врятований реставраторами живописний «Портрет дружини» (1910) (рис. 2), пастелі «Портрет хлопчика» (1910-ті) та «Дівчина в ліловому» (1919), виконаний аквареллю «Автопортрет» (1915) та «Портрет матері у труні» (1922).

Висновки. Атрибуція кожного мистецького твору є складним процесом, який включає в себе значну кількість аспектів його дослідження та використання певних методів. Особливо важливим є формування обґрунтованого висновку

щодо оригінальності роботи, який має враховувати цілу низку різноманітних відомостей щодо історії її виникнення та побутування, біографії художника та ін. Саме це дозволяє говорити про об'єктивність у підході до визначення, зокрема, авторства роботи або, якщо йдеться про портретне зображення, імені змальованої особи.

Дослідження портретної творчості Євзебія Ліпецького демонструє ефективність такого підходу, дозволяючи, навіть в разі наявності не надто великої бази для порівняння стилістичних особливостей, манери виконання, повернути твори до мистецького спадку їхнього справжнього автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбом артистів «Драматичної Секції при т-ві Буковинський Кобзар». Сернауї, 1936. С. 12–13.
2. Гарас М., Купчанко О. Ілюстрована хроніка товариства «Український Народний Дім» у Чернівцях. 1884–1934 (пропам'ятна книжечка видана з нагоди 50-их роковин існування цього товариства). Чернівці, 1934. 70 с.
3. Квітковський Д., Бриндзан Т., Жуковський А. Буковина: її минуле і сучасне. Париж, Детройт, Філадельфія. 1956. 966 с.
4. Одинський В. Спомин про УАК «Запороже» в Чернівцях. Українське академічне козацтво «Запороже». Ювілейний альбом. Нью-Йорк. 1970. С. 18.
5. Орлик М., Андріанова О., Біскулова С., Форманюк Т. Портрет невідомої жінки з образотворчого зібрання НМІУ. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2017. № 2. С. 471–477. <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/173>
6. Піддубний І. Деякі документи з історії зовнішньо-політичних зносин української держави 1919–1920 рр. *Питання історії України*. Т. 4. Чернівці: Золоті литаври. 2000. С. 468–475.
7. Справа про реєстрацію товариства робітників мистецтва м. Чернівці. 1932–1933. Державний архів Чернівецької області. Ф. 118: Чернівецький повітовий трибунал. Оп. 5. Спр. 7370. 48 арк.
8. Федорук О. Мистецький твір та ствердження його авторської правдоподібності. *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*. 2023. № 33. С. 270–277. <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-31>
9. Glasul Bucovinei. 1931. 1 noembrie. № 3639.
10. Gronich I. Un album al Cernauților. Album von Czernowitz. Cernauți : Luceafărul, 1925. 30 p.

REFERENCES

1. *Album artystiv "Dramatichnoi Sektzii pry t-vi Bukovynskiy Kobzar"* (1936) [Album by the artists of the "Drama Section at the Bukovinian Kobzar Theater"]. Cernauți. Pp. 12–13. [in Ukrainian].
2. Haras, M. & Kupchanko, O. (1934). *Ilustrovana khronika tovarystva "Ukrainskyi Narodnyi Dim" u Chernivtsiakh. 1884–1934 (propamiatna knyzhcheka vydana z nahody 50-ykh rokoyvyn isnuvannia tosho tovarystva)* [Illustrated chronicle of the Ukrainian People's House in Chernivtsi. 1884-1934 (commemorative booklet published on the occasion of the 50th anniversary of the society)]. Chernivtsi. 70 p. [in Ukrainian].
3. Kvitkovskiy, D., Bryndzan, T. & Zhukovskiy, A. (1956). *Bukovyna: yii mynule i suchasne* [Bukovyna: its past and present]. Paris, Detroit, Philadelphia. 966 p. [in Ukrainian].
4. Odynskiy, V. (1970). *Spomyn pro UAK "Zaporozhe" v Chernivtsiakh. Ukrainske akademichne kozatstvo "Zaporozhe"* [Memories of the UAC "Zaporozhe" in Chernivtsi. Ukrainian Academic Cossacks "Zaporozhe"]. Yuvileinyi album. New York. Pp. 18. [in Ukrainian].
5. Orlyk, M., Andrianova, O., Biskulova, S. & Formaniuk T. (2017). *Portret nevidomoi zhinky z obrazotvorchoho zibrannia NMIU* [Portrait of an unknown woman from the art collection of NMIU]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*. № 2. Pp. 471–477 [in Ukrainian].
6. Piddubnyi, I. (2000). *Deiaki dokumenty z istorii zovnishno-politychnykh znosyn ukraïnskoi derzhavy 1919–1920 rr.* [Some documents on the history of foreign policy relations of the Ukrainian state in 1919-1920]. *Pytannia istorii Ukrainy*, T. 4. Chernivtsi : Zoloti lytavry. Pp. 468–475 [in Ukrainian].
7. *Sprava pro reiestratsiiu tovarystva robotnykiv mystetstva m. Chernivtsi. 1932–1933* [The case about the registration of the association of art workers in Chernivtsi. 1932–1933]. *State archive of Chernivtsi region. F. 118: Chernivtsi District Tribunal. Op. 5. Spr. 7370*. 48 p. [in Romanian].
8. Fedoruk, O. (2023). *Mystetskyi tvir ta sverdzhenia ioho avtorskoi pravdopodobnosti* [An artistic work and the assertion of its author's plausibility]. *Zbirnyk naukovykh prats "Ukrainska akademiia mystetstva"*. № 33. Pp. 270–277. <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-31> [in Ukrainian].
9. *Glasul Bucovinei* (1931) [The voice of Bucovina]. 1 noembrie. № 3639. [in Romanian].
10. Gronich, I. (1925). *Un album al Cernauților* [An album by the Cernautes]. *Album von Czernowitz*. Cernauți: Luceafărul. 30 p. [in Deutsch].